

CÁC MỐI LIÊN HỆ XÃ HỘI CỦA NGƯỜI CAO TUỔI TẠI MỘT SỐ TRUNG TÂM DƯỠNG LÃO Ở HÀ NỘI

PGS.TS. Hoàng Mộc Lan

Hoàng Thúy Vi

Trường Đại học Khoa học xã hội & Nhân văn - Đại học Quốc gia Hà Nội.

TÓM TẮT

Sức khỏe tinh thần của người cao tuổi chịu ảnh hưởng lớn từ các mối liên hệ xã hội của họ. Kết quả nghiên cứu ở 50 người cao tuổi đang sống tại một số trung tâm dưỡng lão - Hà Nội đã cho thấy, phần lớn người cao tuổi tự nguyện vào sống trong trung tâm dưỡng lão là những người có hoàn cảnh thiếu vắng người vợ, chồng và cô đơn. Các mối liên hệ sâu sắc, thân thiết của họ tập trung nhiều vào con đẻ, tiếp theo là người vợ, chồng, anh chị em ruột, cháu với hình thức giao tiếp trực tiếp là chủ yếu. Đa số người cao tuổi đã có từ một đến hai người bạn mới trong trung tâm dưỡng lão và đều gặp khó khăn trong việc thiết lập các mối liên hệ xã hội mới.

Từ khóa: *Liên hệ xã hội; Người cao tuổi; Trung tâm dưỡng lão.*

Ngày nhận bài: 10/7/2012; Ngày duyệt đăng bài: 25/11/2012.

1. Đặt vấn đề

Tuổi già là một giai đoạn quan trọng của đời người. Những người bước vào giai đoạn này thường ở độ tuổi 60. Nhiều nghiên cứu của các nhà tâm lý học ngoài nước (Chorlin, Furstenberg, 1986; Gatz et al., 1990; Stone et al., 1987; Goetting, 1982; Birkel, Jones, 1999; Kastenbaum, 1979) đã chỉ ra rằng nhiều người ở tuổi từ 70 đến 79 thường đau ốm và mất người thân. Bạn bè và người quen biết họ ngày càng ra đi nhiều hơn. Ngoài việc thu hẹp giao tiếp với xung quanh, dần dần họ cũng bớt tham gia vào công tác của các tổ chức xã hội. Phần lớn những người 80 đến 90 tuổi rất khó khăn trong việc thích nghi với môi trường xung quanh mình và tác động qua lại với nó. Một số người cao tuổi không nhận được sự giúp đỡ từ gia đình và bạn bè, một số khác tự chăm sóc, số

còn lại không thể tự giải quyết các vấn đề của bản thân. Sự thiếu hụt, mất đi các mối liên hệ xã hội có thể gây nên những hậu quả tiêu cực nặng nề, ảnh hưởng sâu sắc tới khả năng làm việc, tới sinh hoạt, tới chất lượng sống của người cao tuổi. Vì vậy, họ cần được giúp đỡ để duy trì các mối liên hệ xã hội và văn hoá, cần sự bảo trợ ở các trung tâm dưỡng lão. Tuy nhiên, trong những năm gần đây một số nghiên cứu đã cho thấy, nhiều người già được đề nghị vào ở lâu dài trong các trung tâm dưỡng lão thì cảm thấy hồi hộp và sợ hãi, còn con cái, người thân của họ thường cảm thấy mình có lỗi. Xây dựng và duy trì những mối quan hệ thân thiết, tình bằng hữu là một nguồn trợ giúp xã hội quan trọng đối với người cao tuổi sống trong các trung tâm dưỡng lão, làm hạn chế một tỷ lệ lớn stress và tăng những thời điểm sống dễ chịu ở tuổi già (Potts, 2002).

Hiện nay, ở nước ta cùng với sự gia tăng dân số người cao tuổi, các tổ chức hỗ trợ chăm sóc sức khỏe cho họ ngày càng được quan tâm, trong đó có các trung tâm dưỡng lão. Tuy nhiên, có rất ít nghiên cứu về đời sống tinh thần, đặc biệt chưa có một công trình nghiên cứu nào về các mối liên hệ xã hội của người cao tuổi sống trong các trung tâm dưỡng lão. Việc nghiên cứu thu thập thông tin về sự tác động qua lại về mặt xã hội của những người thuộc nhóm tuổi này là rất cần thiết để từ đó đề xuất các giải pháp trợ giúp tâm lý - xã hội góp phần nâng cao chất lượng cuộc sống của người cao tuổi.

2. Phương pháp nghiên cứu

Xuất phát từ đề tài “Những vấn đề tâm lý - xã hội của người cao tuổi Việt Nam: thực trạng - giải pháp trợ giúp và phát huy vai trò người cao tuổi tại cộng đồng” do Quỹ Phát triển khoa học và Công nghệ quốc gia giao trong năm 2012 - 2014, nhóm tác giả đã bước đầu nghiên cứu về vấn đề các mối liên hệ xã hội của người cao tuổi. Bài viết trình bày kết quả nghiên cứu của 50 người từ 60 tuổi trở lên, còn khả năng giao tiếp và trí nhớ bình thường và 13 cán bộ, nhân viên đang làm việc tại trung tâm dưỡng lão Thiên Đức và trung tâm nghiên cứu chăm sóc người cao tuổi Phù Đồng - Hà Nội.

Điều tra đặc điểm của khách thể nghiên cứu cho thấy hầu hết người cao tuổi tự nguyện vào sống trung tâm (92%) và có con (90%), chiếm tỷ lệ khá cao là nhóm cán bộ, trí thức hưu trí (50%), người có vợ hoặc chồng đã chết (52%), người trên 75 tuổi (54%). Những người ly hôn, ly thân, độc thân chiếm tỷ lệ 20%. Có thể nhận thấy vào trung tâm dưỡng lão phần lớn là những người có hoàn cảnh thiếu vắng người vợ hoặc người chồng và cô đơn.

Các phương pháp nghiên cứu chính được sử dụng là nghiên cứu tài liệu, quan sát, điều tra bằng phiếu hỏi và phỏng vấn sâu tập trung vào các nội dung như sau: đối tượng, nội dung, hình thức liên hệ với người khác và các mức độ liên hệ xã hội của người cao tuổi.

Bảng 1: Đặc điểm của khách thể nghiên cứu

		Số lượng	%			Số lượng	%
Giới tính	Nam	24	48,0	Giới tính của con	Chỉ có con trai	9	18,0
	Nữ	26	52,0		Chỉ có con gái	5	10,0
Tuổi	60 - 65 tuổi	7	14,0		Có cả trai lẫn gái	31	62,0
	66 - 75 tuổi	16	32,0		Không có con	5	10,0
	Trên 75 tuổi	27	54,0	Tư đánh giá tình trạng sức khỏe	Khỏe mạnh	11	22,0
Số năm sống trong trung tâm	Dưới 1 năm	7	14,0		Bình thường, ít bệnh	21	42,0
	1 - 3 năm	29	58,0		Có bệnh mãn tính	8	16,0
	3 - 5 năm	12	24,0		Yếu	10	20,0
	Trên 5 năm	2	4,0	Nơi đang ký hộ khẩu thường trú	Hà Nội	45	90,0
Tình trạng hôn nhân	Độc thân/chưa bao giờ kết hôn	4	8,0		Tỉnh khác	5	10,0
	Đã kết hôn/cùng chung sống	14	28,0	Trước đây sống cùng	Vợ/chồng	11	22,0
	Đã li hôn/li thân	6	12,0		Con cái	23	46,0
	Vợ hoặc chồng đã chết	26	52,0		Vợ/chồng và con cái	9	18,0
Nghề nghiệp trước đây	Trí thức, cán bộ nhà nước	25	50,0		Một mình	7	14,0
	Kinh doanh buôn bán tự do	8	16,0	Lý do vào sống trong trung tâm	Tự nguyện	46	92,0
	Công nhân, lao động phổ thông	17	34,0		Bị bắt buộc	4	8,0

3. Một số khái niệm cơ bản

Theo chúng tôi, liên hệ xã hội là mối quan hệ với những người khác, thể hiện mức độ hòa nhập xã hội, khả năng chung sống tạo thành xã hội của mỗi cá nhân trong các mối quan hệ xã hội.

Levinger và Snoek (1972) phân biệt ra ba trình độ liên hệ xã hội, phù hợp với những mức độ thân thiết khác nhau và bao hàm những dạng thức tương tác riêng cho mỗi trình độ:

- Tiếp xúc sơ không: đó là giai đoạn tiếp xúc ban đầu, trong đó hai cá nhân đối diện nhau nhưng không quen nhau, chỉ biết sự tồn tại của nhau.

- Liên hệ xã giao: các cá nhân giao tiếp với nhau do có cùng sở thích như phim ảnh, âm nhạc, hội họa, thời trang, hứng thú... Đó là những liên hệ giao tiếp hàng ngày.

- Liên hệ sâu sắc, thân thiết là giai đoạn phát triển cao của mối liên hệ xã hội. Các cá nhân gắn bó, yêu thương nhau, cùng nhau thực hiện công việc chung, liên hệ với nhau trong một thời gian tương đối dài.

Theo Harold Kelley (1983) trong ba trình độ phát triển mối liên hệ xã hội thì liên hệ xã hội sâu sắc, thân thiết trở thành đối tượng của nhiều nghiên cứu.

Trong phạm vi nghiên cứu này, chúng tôi tập trung làm rõ hai mức độ: liên hệ xã giao thường ngày và liên hệ xã hội sâu sắc, thân thiết của người cao tuổi sống ở trung tâm dưỡng lão.

4. Kết quả nghiên cứu

4.1. Đối tượng liên hệ của người cao tuổi

Bảng 2: Ý kiến của người cao tuổi về đối tượng liên hệ của bản thân

Người cao tuổi liên hệ với	Số lượng	Tổng số	%	Người cao tuổi liên hệ với	Số lượng	Tổng số	%
Con trai	29	45	64,0	Bạn hưu cùng khu phố	3	50	6,0
Con gái	24	45	53,0	Ban đồng nghiệp cũ	4	50	8,0
Con dâu	8	45	17,0	Ban đồng hương	0	50	0,0
Con rể	2	45	4,0	Cán bộ công tác xã hội	1	50	2,0
Vợ/chồng	12	20	60,0	Các tổ chức xã hội bên ngoài trung tâm	0	50	0,0
Cháu	12	50	24,0	Người cùng sống trong trung tâm dưỡng lão	33	50	66,0
Anh chị em ruột	7	50	14,0	Cán bộ nhân viên của trung tâm dưỡng lão	44	50	88,0
Người họ hàng	3	50	6,0				
Người giúp việc	1	50	2,0	Người khác	0	50	0,0
Hàng xóm	0	50	0,0	Không có ai	5	50	10,0

Những người có mối liên hệ với người cao tuổi được chia thành hai nhóm: nhóm người trong gia đình bao gồm vợ, chồng, con đẻ, con dâu, con rể, cháu, anh, chị em ruột, họ hàng và nhóm người trong xã hội bao gồm người giúp việc, hàng xóm, bạn bè, cán bộ của trung tâm dưỡng lão và của các tổ chức xã hội khác. Số liệu thống kê trong bảng 2 cho thấy, trong mối quan hệ với nhóm người trong gia đình, người cao tuổi sống trong các trung tâm dưỡng lão có mối liên hệ nhiều nhất với con trai, con gái, vợ/chồng của họ. Tiếp theo là cháu, anh, chị em ruột cũng có vị trí đáng kể trong các mối liên hệ xã hội của người cao tuổi. Trong gia đình, con dâu được người cao tuổi liên hệ nhiều hơn so với con rể. Điều này phản ánh quan niệm truyền thống rõ nét của gia đình Việt Nam coi “dâu là con, rể là khách”. Người cao tuổi ít có mối liên hệ với những người họ hàng. Đối với nhóm người trong xã hội, gần như hầu hết người cao tuổi trả lời có liên hệ với cán bộ, nhân viên trung tâm dưỡng lão. Mối liên hệ của người cao tuổi với những người cùng sống trong trung tâm dưỡng lão cũng chiếm tỷ lệ khá cao. Ngoài ra, người cao tuổi ít có mối liên hệ với các đối tượng xã hội khác. Một số người cao tuổi cho rằng, các mối liên hệ xã hội của họ nhiều khi là do sự mong muốn chủ động từ phía người khác. Khi phỏng vấn người cao tuổi ở Trung tâm Nghiên cứu chăm sóc người cao tuổi Phù Đổng, chúng tôi nhận được một số ý kiến như sau: “Con cái, cháu chắt muốn đến thăm tôi thì đến”, “Chúng nó muốn lúc nào đến thì đến vì còn phải bận lo kiếm tiền chứ. Phải thông cảm cho chúng nó chứ biết làm thế nào. Tiền vào đây có phải ít đâu. Mỗi đứa góp một ít đóng vào trung tâm. Con cái còn phải đi làm để kiếm tiền nữa chứ...”. Kết quả điều tra cho thấy, đa số người cao tuổi có liên hệ với con đẻ và người vợ/chồng còn sống. Người cao tuổi liên hệ với cán bộ, nhân viên trong trung tâm dưỡng lão nhiều hơn so với nhóm người trong gia đình và bạn cùng sống trong trung tâm dưỡng lão vì cán bộ, nhân viên là những người hàng ngày gần gũi chăm sóc sức khỏe cho người cao tuổi.

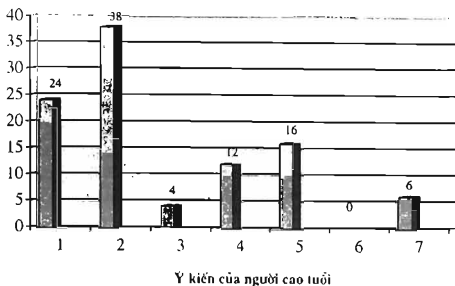
Bảng 3: Ý kiến của người cao tuổi về đối tượng liên hệ sâu sắc, thân thiết của bản thân

Đối tượng liên hệ thân thiết	Số lượng	Tổng số	%	Đối tượng liên hệ thân thiết	Số lượng	Tổng số	%
Con trai	28	45	62,2	Ban hưu cùng khu phố	1	50	2,0
Con gái	22	45	48,8	Ban đồng nghiệp cũ	1	50	2,0
Con dâu	7	45	15,5	Bạn đồng hương	0	50	0,0
Con rể	1	45	2,2	Cán bộ công tác xã hội	0	50	0,0
Vợ/chồng	7	20	35,0	Các tổ chức xã hội bên ngoài trung tâm	0	50	0,0

Cháu	5	50	10,0	Bạn cùng sống trong trung tâm dưỡng lão	0	50	0,0
Anh chị em ruột	6	50	12,0	Cán bộ nhân viên của trung tâm dưỡng lão	0	50	0,0
Người họ hàng	2	50	4,0				
Người giúp việc	0	50	0,0	Người khác	0	50	0,0
Hàng xóm	0	50	0,0	Không có ai	5	50	10,0

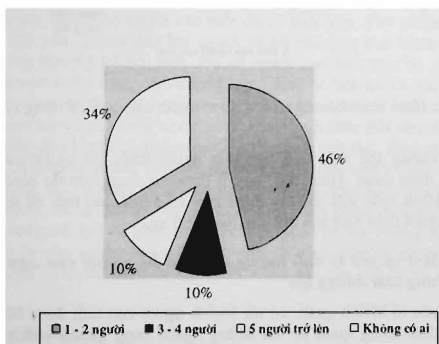
Kết quả điều tra những người được người cao tuổi tin tưởng đề nghị hỗ trợ, giúp đỡ mình trong các tình huống khẩn cấp ốm đau hoặc trao đổi những vấn đề thầm kín riêng tư, kinh tế, tài sản, nguyện vọng... như sau (xem bảng 3): những người đầu tiên là con trai, con gái, tiếp theo là vợ/chồng, con dâu của họ. Điều này cho thấy, con đề chiếm vị trí rất quan trọng trong đời sống tinh thần của người cao tuổi. Mỗi quan hệ sâu sắc, thân thiết với anh chị em ruột, cháu cũng có tỷ lệ đáng lưu ý, đặc biệt ở những người cao tuổi cô đơn. Hầu hết người cao tuổi không trao đổi những vấn đề quan trọng, riêng tư của họ với cán bộ nhân viên, bạn cùng sống trong trung tâm dưỡng lão và các tổ chức xã hội bên ngoài trung tâm. Khi chúng tôi hỏi về mối quan hệ với cán bộ, nhân viên của trung tâm dưỡng lão, cụ bà N.L (Trung tâm dưỡng lão Thiên Đức) nói: *"Rất tốt. Bà thấy các cô y tá ở đây phục vụ rất tốt, rất chu đáo. Bà rất hài lòng, không có gì để chê trách cả. Bà rất cảm ơn các cô ấy"*. Nhưng rồi sau một hồi trò chuyện, bà lại nói nhỏ rằng: *"Cháu cứ hỏi đi, cháu nào bà biết bà sẽ trả lời giúp các cháu. Hỏi về trung tâm thì bà thấy trung tâm rất tốt, các bạn trẻ ở đây phục vụ cũng rất tốt, rất tận tình... Bao giờ chẳng có lúc này lúc kia thế nên bảo là không tốt thì các bạn ấy sẽ buồn, trung tâm người ta giúp mình cũng buồn"*. Như vậy, có thể thấy những người thân trong gia đình thực sự có ý nghĩa, là chỗ dựa chủ yếu của người cao tuổi khi vào sống trong trung tâm dưỡng lão.

Điều tra mối quan hệ bạn bè của người cao tuổi thông qua các câu hỏi về đặc điểm của người bạn trong trung tâm dưỡng lão, kết quả thu được như sau: bạn là người có sự tương đồng với họ về hoàn cảnh, tuổi, nghề nghiệp (38%), là người có sự gần gũi với nơi sống trước kia (24%), là người cảm thông và giúp đỡ họ (16%). Bạn là người có thể bổ sung khuyết điểm, nhược điểm của mình không được người cao tuổi lựa chọn. Số lượng bạn bè của người cao tuổi trong trung tâm dưỡng lão là tương đối ít. Gần một nửa số người cao tuổi có bạn từ 1 đến 2 người (46%), từ 3 đến 5 người chiếm tỷ lệ 20%. Đáng lưu ý là có đến 34% số người không kết bạn với ai. Phỏng vấn người không có bạn, chúng tôi nhận được ý kiến đa số là họ vào trung tâm với tình trạng sức khỏe yếu, cần điều trị chăm sóc tại chỗ, ít đi lại nên khó có thể kết bạn mới ở trung tâm.

Chú thích. 1: Có sự gần gũi; 2: Có sự tương đồng; 3: Cùng giới tính; 4: Họ quý mến hoặc quý mến họ; 5: Thông cảm và giúp đỡ họ; 6: Có thể bổ sung khuyết điểm, nhược điểm của họ; 7: Người tài giỏi hoặc đạo đức tốt.

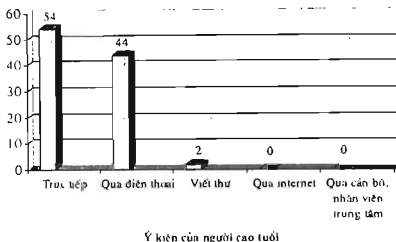
Biểu đồ 1: Đặc điểm người bạn của người cao tuổi trong trung tâm dưỡng lão

Biểu đồ 2: Số lượng bạn của người cao tuổi trong trung tâm dưỡng lão

Hình thức liên hệ xã hội của người cao tuổi trong trung tâm dưỡng lão

Khảo sát ý kiến người cao tuổi về hình thức liên hệ với người khác ở bên ngoài trung tâm dưỡng lão được họ sử dụng nhiều nhất, chúng tôi thu được kết quả như sau: nói chuyện trực tiếp (54%), nói chuyện qua điện thoại (44%) và viết thư (2%). Hình thức liên hệ qua internet không được người cao tuổi sử dụng một phần vì không có nhu cầu hoặc chưa biết sử dụng, mắt đã mờ, tay run. một phần do trung tâm chưa có phòng chuyên dụng. Phòng vấn một số người cao tuổi cho thấy hình thức liên hệ nói chuyện trực tiếp được ưa thích sử dụng hơn cả: “*Gặp nhau, nói chuyện trực tiếp thế này có hơn không*” (Ông B.V. Trung tâm Nghiên cứu chăm sóc người cao tuổi Phù Đồng).

Biểu đồ 3: Hình thức liên hệ xã hội được người cao tuổi sử dụng nhiều nhất

Khi không thể trực tiếp gặp mặt người khác thì người cao tuổi nói chuyện qua điện thoại. Hình thức này ít được sử dụng hơn do nhiều người bị nghe kém. Hình thức viết thư tay được một số người cao tuổi sử dụng liên hệ với những người thân như anh chị em, bạn bè ở xa.

4.2. Một số yếu tố ảnh hưởng đến liên hệ xã hội của người cao tuổi trong các trung tâm dưỡng lão

Các yếu tố khách quan: có tới 56,5% người cao tuổi được hỏi cho rằng, họ có khó khăn trong quan hệ với những người xung quanh xuất phát từ cảm xúc năng nề, sự bất hòa trong câu chuyện của những người cùng sống trong trung tâm, sự khác biệt môi trường sống cũ dẫn đến khó hiểu biết lẫn nhau. Cán bộ, nhân viên trong trung tâm đôi khi thiếu thông cảm cũng là những nguyên nhân gây ra khó khăn liên hệ xã hội của người cao tuổi (4,3%).

Các yếu tố chủ quan: khó khăn nội tâm hạn chế liên hệ xã hội của người cao tuổi xuất phát từ mâu thuẫn giữa nhu cầu và khả năng hiện có của họ. Trung tâm đã tổ chức thường xuyên các hoạt động chung tạo điều kiện để người cao tuổi giao lưu xây dựng các mối quan hệ mới như tập thể dục, sinh hoạt đoàn thể, hội họp và yêu cầu người cao tuổi tham gia. Đây là những hoạt động được người cao tuổi hưởng ứng nhiều nhất. Ngoài ra còn có các hoạt động tự do khác như chơi thể thao, chơi cờ, đọc sách báo, nghe nhạc, nghe đài, xem ti vi... Người cao tuổi tham gia với mức độ khác nhau và không nhiều bằng các hoạt động nói trên. Có sự khác biệt tham gia tích cực vào các hoạt động chung theo tình trạng sức khỏe của người cao tuổi. Những người có sức khỏe yếu, những người có bệnh mãn tính cần điều trị ít tham gia vào các hoạt động chung, những người tự đánh giá mình khỏe mạnh tham gia tích cực nhất. Qua kết quả phỏng vấn một số người cao tuổi, chúng tôi nhận thấy mặc dù họ tham gia vào các hoạt động chung khá đông nhưng sự gắn kết giữa họ không cao. Đó là do phần lớn người vào trung tâm đã cao tuổi, sức khỏe yếu, bệnh tật nên họ thường muốn yên tĩnh, nghỉ ngơi nhiều hơn là kết bạn trò chuyện chia sẻ.

Kết luận

Người cao tuổi vào sống trong trung tâm dưỡng lão vẫn có liên hệ với mọi người. Các mối liên hệ sâu sắc, thân thiết của họ tập trung vào những người trong gia đình, đặc biệt là con đẻ. Thông qua các hoạt động tập thể của trung tâm dưỡng lão đa số người cao tuổi đã có bạn mới. Tuy nhiên, số lượng bạn của họ chủ yếu từ một đến hai người và họ còn gặp khó khăn trong việc thiết lập những liên hệ xã hội mới. Đa số người cao tuổi liên hệ với cán bộ, nhân viên, bạn bè trong trung tâm dưỡng lão ở mức độ liên hệ xã giao, giao tiếp thường ngày. Nguyên nhân chủ yếu do họ khó thích nghi với môi trường sống mới. Người cao tuổi liên hệ với người khác bằng hình thức nói chuyện trực tiếp nhiều nhất, tiếp đến là nói chuyện qua điện thoại và viết thư. Hình thức liên hệ qua internet chưa được người cao tuổi sử dụng. Để giúp người cao tuổi tiếp tục sống khỏe, sống vui và sống có ích cho gia đình, xã hội cần có sự kết hợp hỗ trợ giữa gia đình, trung tâm dưỡng lão và các cơ quan quản lý liên quan, trong đó cần chú trọng nối kết và phát triển các mối quan hệ với những người trong gia đình, bạn bè cho người cao tuổi. Đây vừa là trách nhiệm, nghĩa vụ “uống nước nhớ nguồn”, vừa thể hiện sự văn minh, nhân đạo của chế độ xã hội.

Tài liệu tham khảo

1. Đặng Vũ Cảnh Linh, *Người cao tuổi và các mô hình chăm sóc người cao tuổi ở Việt Nam*, NXB Dân trí, 2009.
2. Grace J. Craig, Don Baucum, *Sự phát triển của con người*, NXB Piter, Moscow, 2002.

3. Knud S. Larsen & Lê Văn Hào, *Tâm lý học xã hội*, NXB Từ điển Bách khoa, 2010.
4. Fisher, *Những khái niệm cơ bản của tâm lý học xã hội*, NXB Thế giới, Hà Nội, 1992.
5. Neugarten B.L., *Personality in Middle and Late Life*, New York Atherton Press, 1996.
6. Riegel K.F., *Scio-Psychological factors of Aging*, New York Plenum Press, 1977.